

com *cabdell*. De tota manera, en el verb, el que generalment trobem a l'Edat Mitjana és la idea de 'capitanejar, controlar l'acció, l'avenç, d'una tropa, disciplinadament', que algunes vegades amplia el sentit fins al de 'governar, dirigir' paral·lel al cast. ant. *cabdellar*, *acabdellar*, cast. mod. *acaudillar*: «eslieron dos júdices porque s' *cabdellassen* d'estos dos júdices: el uno ovo nomne Nuño Rasuera e el otro ovo nomne Laín Calbo», 'ésser governat', en el *Cronicón Villarense* de princ. S. XIII, el més antic text literari aragonès (navarrès) (veg. l'ed. de Louis Cooper, cf. *BRAE* VI, 209).

Així tenim ja *cabdellar* en el text en català ribagorçà de 1260-70 (Montsó, *BABL* VIII, 374) que he citat a propòsit d'*aristol*; i és sabut que frases com «pensà de *cabdellar* e barafustar los seus e de fer tornar enrrera» es troben ben sovint en Muntaner (§ 232), Desclot i les altres cròniques, que també apareixen en Llull i molts altres textos medievals; pot arribar a 'conduir en forma raonable, deixar avançar sense accions desordenades', com: «aquelles benaventurades fembres que, mentre foren vives, sàviament saberen *cabdellar* de amor, e que saberen donar atorgament d'amor als cavallers qui-u merexien» traduïnt i desentrotllant la idea de l'original «dum viverent, sapienter se amoris noverunt praebere militibus» en el *De Amore* d'Andreu el Capellà (p. 53). I és que altres cops el mot arriba a confondre's amb la idea general de 'comportar-se, actuar': «en qual manera los corredors se deguessen *cabdellar*» en les Ordenances dels Corredors de Barcelona de l'any 1271, f° 232rb34; és la idea que està també a la base de certs usos gascons: «deu dizer la marcha [«sequestration»] als juratz, e deu-se-n *cabderar* per conselh de lor», «il doit se conduire d'après leurs conseils» en la *Grande Charte* de Sant Gaudens, vell text comenger de l'any 1203 (p. 48).

Pel que fa a l'acc. de la corda o fil, no sé si es troba abans de 1575 en el *TbPu*. d'OPou: «debanar lo fil; *cabdellar lo fil*: conglobo, conglomerero; lo *cabdell* del fil, *cabdellet*: glomus, glomicellus» (p. 311). Avui n'hi ha bells usos literaris: «los roures devallaven encesos --- / tot *capdellant-los*, timbes y rochs avall rodolen», en el primer escalaborn (1867) de l'*Atlàntida* («tot *cabdellant* arbres penyals del cim rodolen», versió de 1877, I, 31a); «la mar bronzenta, *descabdellant* i *cabdellant* escuma», Maragall, passatge en el qual ben cert es deu inspirar Josep S. Pons: «als rossellonesos i empordanesos --- el cor els diu que, per la gràcia del vi ranci, per la gràcia de l'aigua *descabdellada*, per la gràcia de Poliu, per totes les gràcies de les roques i de la mar, sempre són i seran fills d'una mateixa terra» (comentant *Les Gràcies de l'Empordà* de Coromines, juny de 1920, publ. en els *Di. i Records* d'aquest, II, iv, n. 8). Del *cabdellar* militar: *cabdellador* 'comandador d'una força guerrera', Desclot, § 31 (cf. *AlcM*); *cabdellament* 'disciplinadament' en un doc. del S. XIV (ibid.).

No s'acaba de veure clar el que hem de creure d'un mot semblant, que almenys a primer cop d'ull

sembla parent o paral·lel de *cabdell* (fonèticament correspon a CAPITOLIUM, però no sembla que s'hi hagi de pensar per a l'etimologia): *cabdull* amb un sentit com 'cap o gúmena de l'àncora', rimant amb *ull* en el Poema de l'Expedició a Còrsega (c. 1400), p. p. Massó i Torrents (*RHisp.* IX, 251); hi ha un *capdull* en el *Dicc. de Rims* de Jacme Marc (1372) i un *capdulh* rimant amb verbs i substantius en *-ull* en el *Torcimany* d'Aversó (1439.14); un verb *capduia* (en una sèrie de rims amb *-úya* < *-uyla*) allí mateix, 556.6, que deu ser el mateix mot que cita el *D'Ag.* del poeta cinc-centista Pere Seraffí: «y com l'aucell qui sobtat se *capdulla* / quant mort cruel l'à separat d'amor / ---». La idea bàsica ni és clara ni sembla inconciliable amb la de *cabdellar-se*: però no es veu quin perquè podria tenir aquest ú per é: ¿potser un encreuament amb *embullar-se*, *embull*? Ben possible que es barreassin dues idees tan afins com 'fer-se un cabdell' i 'embullar-se, enredar-se (el fil d'una madeixa, etc.)'; i llavors el de l'àncora seria grop o embolic que es formés en el cap de suspensió de l'àncora, o el lligall bonyegut que hom formaria amb aquest cordam per assegurar que aqueix ferro tan pesant quedés ben fermat.

Descabdellar-se 'abandonar la tropa l'acció disciplinada' [c. 1400, Ant. Canals:] «los corns de la host de Anibal se *descabdellaven*», Scipió, *NCL.*, 73; partint de 'desplegar un cabdell' tr. 'explicar verbosament' c. 1500, *Procés de les Olives*; «y obrint lo libre immens de sa memòria, / *descabdella* 'l fil d'or d'aquesta història, / de perles d'occident pur enfilays», *Atl.*, 36; amb caràcter més neològic, però amb excel·lent encert, *descabdellar-se* 'evolucionar, desenvolupar-se' ha estat molt usat sobretot en escrits doctrinals des del princ. S. XX; *descabdellament*, amb el qual Bertran i Bros, va emprendre el camí d'aquesta nova acc. (*D'Ag.*): «el descabdellament de les idees» (c. 1885); *descabdell* 'desori' («se'n duien a enterrar un infant --- del rei, que estava --- tot atribulat; i plors i *descabdell* tota la cort», AMAlcover, *B DLC* XVI, 133); *descabdellador*; *descabdellat* [Muntaner].

Cabeça [1289] d'una forma CAPYȚIA treta de CAPUT, CAPĪTIS, que complementà els usos d'aquest en una part del romànic hispano-pirenaic i en part (cast. ant. i port. *cabeça*, avui *-eza*) el substituï del tot; en català, en els parlars d'Oc i encara en d'altres dialectes romànics no es va arribar tan lluny, i es tracta d'un complex múltiple de modalitats de la idea, on es combinen accs. afectives i subjectives de la idea de cap humà (comprenent-n'hi d'autòctones i de manlevades del cast.), amb d'altres d'integralment genuïnes del català i les altres llengües, que es refereixen especialment al vestit, als vegetals i al bestiar. «Mil trescentes LXXX *cabeças* de bestiar menut», doc. del Baix Ebre, de 1289 (Miravet, *BABL* VI, 68); «mil *cabeças* de bestiar gros», Muntaner, § 13; «quatre diners per cascuna *cabeça* del dit bestiar», doc. de Tortosa de 1341 (*BABL* XI, 426); «140 *cabeças* de bestiar, en les quals ha 55 mascles», en el llibre de Vàlues castel·lenc de 1398 (com. de SzGozalbo). Altres cops, en locucions distributives com *per cabeça, la cabeça* i